

О посети саксонског краља Његошу 1838:

Оно што је важније писано на италијанском језику о Његошу и Црној Гори побројано је и у прегледу старије италијанске литературе о Црној Гори, који је написао и објавио Павле Ровински при крају прошлог века¹). У том прегледу²) поменуто је и познато дело тршћанског ботаничара и члана више академија наука, д-ра Бартоломеја Биазолетија о путу саксонског краља Фридриха Августа 1838 по Истри, Далмацији и Црној Гори³).

Саксонски краљ, поред своје владалачке дужности, бавио се и ботаником и у циљу прикупљања биљака путовао је 1838 у Истру, Далмацију и Црну Гору. На овом путу пратили су га управник двора Минквиц, пуковник Манделсло и лични лекар д-р Амон. На путу су му се придруживали и други пратиоци, од којих треба истаћи Фридриха Орешковића, ађутанта далматинског гувернера Лилијенберга и Теодора Карачаја, команданта которске тврђаве, који је издао у Бечу карту Црне Горе.

Када се саксонски краљ приближавао Боки, претставници аустриских власти јавили су Његошу о краљеву доласку у Котор и понудили су му да му олакшају долазак у тај град, како би могао и он сачекати краља, ако би то желео. Сам је краљ јавио Његошу да намерава посетити Цетиње у циљу научно-истраживачком и замолио га је да га сусрете на граници Црне Горе у Мирцу. У овом црногорском селу 31 маја⁴) сусрео је Његош са пратњом од тридесет људи саксонског краља и позвао га у посету на Цетиње⁵). По захтеву далматинског гувернера Лилијенберга Орешковић му је 4 јуна послао извештај о краљеву путу на Цетиње. Користећи се овим извештајем гувернер је 9

¹) Журналъ Мин. нар. проsv. (С. — Петербургъ), 312, 1897, бр. 8, отд. 2, стр. 207-242.

²) Исто, 217,

³) Dr Bartolomeo Biasoletto. Relazione del viaggio fatto nella primavera dell' anno 1838 dalla maestá del Re Federico Augusto di Sassonia nell' Istra, Dalmazia e Montenegro, Trieste 1841. Нисам имао Биазолетијев рад под насловом: „Excursion du roi de Saxe au Montenegro, Nouvelles annales de voyages IIe-e, Serie, t. IV (Paris 1833). Ниси сам могао пронаћи: „Travels of the King of Saxony in Montenegro“, Foreign Quarterly Review, London 1843, 429-454. Мора да су то одломци Биазолетијева општег рада. Вероватно да и тамо говори о нашој теми.

⁴) Датуми су по новом календару.

⁵) Д-р Јевто М. Миловић, Посјета краља саксонскога Фридриха Августа владици Раду 1838, Историски Записи, 3, 1949, 52-53.

јуна поднео детаљан извештај о томе путу врховном шефу Дворске канцеларије, претседнику врховне полиције и цензурске врховне власти, претседнику Дворског ратног савета и Биндеру у Дрездену. У том извештају се између осталог каже: „1 јуна, око 5 сати послје подне, стигло је његово величанство, краљ саксонски, враћајући се с Цетиња, главног града Црне Горе, на нашу брдовиту границу код Брајића. Ово путовање његовог величанства у Црну Гору било је за онај народ изванредна свечаност. Племена су свуда излазила у сусрет у различитим, понекад врло лијепим, народним ношњама и с веома богатим оружјем. Једна општина за другом постројавала се по путу, непрестано пуцала из пушака и испољавала своје велико задовољство због присутности тако високог госта. Његово величанство провело је ноћ код Владике. Враћајући се идућега дана Владика је у шуми високих планина приредио за његово величанство други до ручак који је, по црногорском обичају, изнесен на штицама, и који се састојао од више печених јагњаци, ханџарима изрезаних, од сира и од као лед хладног млијека. Ове различите сцене код тако мало познатог народа биле су за његово величанство врло интересантне и изгледало је да су његовој преузвишености причињавале много задовољства. Владика је, иначе, указивао дубоко поштовање према његовом величанству и понашао се с много уљудности; пратио је његово величанство до Ђурђевог Ждријела, крајње тачке на црногорској граници. Ту му се високи гост захвалио на лијепом дочеку и поклонио му брилијантски прстен са почетним словима имена његове преузвишености; потом је извољело да се крене преко Брајића за Будву“⁶⁾.

Орешковић је послао гувернеру 22 јуна опширан извештај о краљевом боравку на Цетињу. Тај извештај, због своје важности, наводи се у целини. Он гласи: „Као додатак своје најпокорнијем извјештају од 4 овога мјесеца о путовању његовог величанства краља саксонског у Црну Гору, усуђујем се да са страхопоштовањем накнадно још ово ставим на знање вашој екселенцији: од пратње његовог величанства краља пошле су у Црну Гору слиједеће особе: његова екселенција г. виши управник двора фон Минквиц, г. пуковник фон Манделслоје, ађутант њ. величанства, г. дворски саветник Амон, лични краљев љекар, тршћански ботаничар Биазолето и двије слуге.

Г. Карачај и ја пратили смо његово величанство са још 30 добро наоружаних Бокела, које је г. окружни поглавар из учтивости и због сигурности одредио као пратиоце његовом величанству кроз оне дивље кршевите планине. Они су са отприлике истим толиким бројем Црногораца, који су нам заједно са Владиком изашли у сусрет, образовали доста значајну поворку.

Пут нас је водио преко црногорског села Мирца, у које је његово величанство стигло у 1 сат послје подне. Владика га

⁶⁾ Исто, 53-54.

је већ послије три сата ишчекивања примио и позвао на један излет до Цетиња. Пошто смо се одморили 15 минута, наставили смо пут преко Коложунског Ждријела гдје је био припремљен мали ручак, који сам споменуо у свом првом најпокорнијем извјештају. Одатле смо продужили за Цетиње преко високих планина у Мајсторима, остављајући Стањевиће десно. Ту се морало газити кроз знатне количине снијега. Његово величанство стигло је на Цетиње у вечерњем сумраку.

Пут од Мирца до Коложунског Ждријела, који се дуж границе пружа, вашој је екселенцији још од онда познат када сте обилазили ову провинцију. Од Коложуна па надаље преко високих планина то у правом смислу ријечи није никакав пут, и само неки кратки његови дјелови на највишим узвишењима могу се проћи на коњу...

Да би човјек иоле добио појам о великом замору с овога за сваког странца врло опасног пута, испресијецаног провалијама, који је његово величанство превалило са заиста задивљујућом истрајношћу, одважношћу и енергијом, а усто увијек и доброг расположења, усуђујем се овдје само споменути да је лични лекар његовог величанства, д-р Амон, одмах пошао на спавање чим је стигао на Цетиње. Иако је читавог дана живио врло умјерено, оне вечери није могао ни да једе ни да пије због замора и крајње исцрпљености.

За вријеме гажења великих количина снијега по високим планинама догодио се случај који је могао бити врло опасан по његово величанство. У једном ждријелу гдје су се налазили врло дебели слојеви леда који су озго били покривени снијегом, поклизнуо је преко два хвата коњ на коме је јахало његово величанство, али се срећом није стрпоштао у провалију већ се одупро ногама и исправио се. Владика, који је јахао на коњу за његовим величанством, причао ми је касније да му се при том погледу крв у жилама следила, и поново ми је саопштио да не може да нађе израз којим би испољио своју радост зато што се тада његовом величанству никаква несрећа није догодила.

Пријем на Цетињу имао је нечег сасвим особитог. Већ на удаљењу од сата хода од нас бијаху се Црногорци подијелили у помоћне чете и резерву и заузеле положаје по врховима брегова као да је требало бранити њихово тло. Кад бисмо се постепено приближавали сваком од тих брегова, они би осули плотун из својих пушака, прикључивали би нам се и онда би осули ватру на оближњи бријег. Тако се број наше поворке попео до Цетиња на неколико стотина људи. Праћена живом занимљивом ватром, поворка се приближавала Цетињском манастиру. Топовска ватра искрај Манастира правила је читаву сцену заиста интересантном. Пошто није било довољно склоништа у близини Манастира, брзо су се многи људи смјестили по ледини пред самим Манастиром, наложили су многе ватре и почели су, по црногор-

ском обичају, да пеку читаве овце које им је био владика бесплатно дао. То је нудило с манастирских прозора сасвим романтичан поглед.

Кад су се високи гости смјестили у манастиру, савјетовао сам владици да обуче своју цијелу одежду и да посјети његово величанство, јер је био примио у Мирцу његову преузвишеност само у путничком одијелу (у црном цивилном одијелу с црвеном капом на глави); на први поглед зачудио га је овај мој предлог, али је ипак увидио да је то згодна прилика и (послушао ме је). Кад је био готов, пустио сам да га, по свим прописима, уведе његовом величанству његова екселенција г. виши управник двора. Његово величанство се необично обрадовало и његова преузвишеност није се могла довољно надивити импозантној фигури владичиној у његовој лијепој одежди.

Рано ујутро извојело је његово величанство да нацрта Цетињски манастир и више других предмета. У истом предјелу проучавало је разне биљке, разгледало је штампарију, сенатску дворану и станове сенатора, посматрало је неколико Црногораца како се натјечу у скакању и трчању и пошто је по други пут доручковало, кренуло је у 12 сати натраг за Будву.

При поласку су пуцали топови искрај Манастира све док није његово величанство умукло иза брегова и док није могло више да чује топовску јеку.

Пут преко Брајића за Будву ипак је веома ријав, иако је нешто бољи него онај преко Мајстора за Цетиње, и његово величанство је овога дана већи дио пута препјешачило.

Око 7 сати увече дошло је његово величанство у Будву, и пошто је његова преузвишеност на брзу руку разгледала тај мали град, упутила се на пароброд. Г. пуковник Карачај, г. окружни поглавар, који нам је у међувремену из Котора изашао у сусрет, и ја имали смо част да будемо примљени за сто његова величанства, да с њим преко ноћи останемо на пароброду и да сви скупа пођемо у Херцегнови и Пераст, као што сам то најпокорније приказао у свом првом извјештају у вези с тим.

Пут његовог величанства у Црну Гору учинио је јак утисак на Црногорце, а ништа се друго није могло ни очекивати од онога дивљега народа, пуног предрасуда. У сваком погледу је владичин углед тим порастао и сада Црногорци кажу о њему: „Како је наш владика ипак велики господин; шта више се и краљ пред њим клања“. Овај извјештај је послао гувернер претседнику Врховне полиције и цензурске дворске власти с напоменом да је врло интересантан, јер га је писао очевидац.⁷⁾

О посети саксонског краља Црној Гори писале су и новине. Из њиховог писања сазнаје се какав је био одјек у свету те посете и какав је био њен значај за Његоша и Црну Гору. Задарске новине („Gazzetta di Zara“) 12 јуна јавиле су да је краљ про-

⁷⁾ Исто, 54-57.

шао кроз камените пределе Црне Горе, да је видео „чудновате обичаје, упознао биљке тога краја, добро угошћен код Његоша и да је на растанку поклатио Његошу прстен са брилијантима и својим монограмом.“⁸⁾ Сам Његош је краљу саставио оду коју је доцније превела на немачки Тереза Албертина Луиза фон Јакоб.⁹⁾ Дописник „Општих новина“ писао је са црногорске границе 12 јула: „Тежко је и помислити, а камо л’ описати какво је прекообичајно движенје Црногораца спопало и показује се сада све више и више, да је к овоме и посјешченије краља саксонског много причинило. Не само што је цјео црногорскиј народ веће о себи од то доба мјеније држати започео, него је и владика веће уваженије код народа добио. „Како мора наш велики господар бити, чујемо гди говоре Црногорци, када му и страни краљеви долазе, да га пооде“. На против тога показују се Турци малодушни и мужеством малаксавају. О путошћу његовога величанства краља саксонског Фридриха Августа по Црној Гори бивала су обширнија у јавним новинама извјестија печатана. У колико се опомињем није, чини ми се, нигди напомењено, да је једанпут живот високога овога путника у највећој опасности био. Коњ, сирјеч, на ком је он на путу овом кроз непроходне скоро планине и стрмене стијене јашио, поклизне, више корачаи на страну поведе се и само се великим чудом задржи, када је над стрмено одсјеченом дубоком пропастију био, која је ужасне своје чељусти била развалила, да и коња и коњаника прогута. Уосталом поод овај његов био је без сваке даље опасности, но при том опет било је много труда и неугодности, које је монарх овај са безпримјерним и удивљенија достојним постојанством поднео“¹⁰⁾ Тај дописник јавио је 16 августа истим новинама и једну алармантну вест следећег садржаја: „Каже се, да част њека Црногораца, по природној својој простоти о њему“¹¹⁾ допозрјева, да је он њи и земљу њину краљу саксонском хтео продати, због кога несмисленог допозренија втеченије се његово јако умаљава.“¹²⁾

О одјеку краљевог пута у Црну Гору корисно је знати и оно што нам је забележио посетилац Цетиња 1839, Енглез Сер Хенри Лејад. Он је записао оно што је тада чуо о тој посети. Ево шта стоји у његовој белешци: „Кратко вријеме прије нашег доласка краљ саксонски био је гост „Владичин“, приликом једне ботаничке екскурзије у далматинске планине. Његова еминенција изгледа да осјећа много увреде у чланцима неких немачких листова где се описује пут његовог саксонског величанства, јер тек што смо изменили неколико речи, а он поче да говори о

⁸⁾ Исто, 54.

⁹⁾ Исто, 60; Ј. Миловић, Неки подаци о изгубљеној Његошевој пјесми саксонском краљу Фридриху Аугусту. Историски записи, 6, 1950, 498-499.

¹⁰⁾ Новине србске 13.VIII.1838.

¹¹⁾ Његош.

¹²⁾ Нов. срб. 17.IX.1838.

томе са пуно живости и ватре. За њега су писали, он каже, како се бацио на земљу пред ноге краљеве кад га је дочекао на граници. То он пориче, са највећим презрењем, додајући да нити би му његова религија, нити његов положај као владара једне независне земље могли да пусте да то учини. Исто тако, вели се, како је краљ поручио да се једно јагње закоље и испече, али како нико није могао јести, јер се није могао наћи нож, док један немачки официр није решио ствар исекавши јагње својом сабљом. Како би то била истина, пита његова еминенција, кад сваки Црногорац увек носи нож! Шта више, то је увреда његовом гостопримству и његовом васпитању и он то не може да поднесе. Али што је највише огорчавало „Владику“, то је похвала немачких листова за смелост саксонскога краља да ступи на црногорско земљиште, кад се зна да тамо живи један варварски народ, крволочан и вероломан, који презире странце, и закључак да је краљ остао жив благодарећи само свом високом положају. „Владика“ рече да је послао „франкфуртским новинама“ исправку тих нетачних вести, са новцем колико кошта њено штампање: али, или је аустриска власт узаптила писмо, или уредник „франкфуртских новина“ није хтео да га оштампа. Према томе, он је остао под тим потворним гласовима, које ће цео страни свет држати за истините, што ће врло добро послужити његовим непријатељима, који желе да Европа гледа на њега и на његову земљу као на нешто ван цивилизације. Он се жалио како је са свих страна опкољен Аустријом и Турском, и да је у интересу ових двеју држава да такви гласови остану неоповргнути, па зато оне обраћају велику бригу да какво писмо, или други начин оповргавања не пређе преко њиховог земљишта“. ¹³⁾

Пут саксонског краља у Црну Гору најбоље је описао Биазолети у своме споменутом делу о краљевом путу по Истри, Далмацији и Црној Гори. Један део оног што се односи на Његоша и Црну Гору прештампан је у „La Vita Italiana“, одакле је преведен на српски језик у „Гласу Црногорца“ 1897. ¹⁴⁾ Неколико изабраних места из описа Његоша превао је Ровински, такође на српски језик, ¹⁵⁾ чије је делове прештампавао доцније Драговић. ¹⁶⁾ Биазолетијево дело објављено је 1842 на немачком језику. ¹⁷⁾ Део текста о Његошу и Црној Гори објављен је та-

¹³⁾ Срп. књ. гласник, 18, 1907, 446-447.

¹⁴⁾ Глас Црногорца 1897, бр. 4 и 5.

¹⁵⁾ П. Ровински, Владика црногорски Петар II по одзивима страних писаца. Књижевни лист (Цетиње) 1902, 85-89.

¹⁶⁾ Марко Драговић, У спомен стогодишњице рођења митрополита и господара црногорскога Петра II Петровића-Његоша (1813-1851), Цетиње 1913, 13-14; Исти, Одзиви иностраних путника о Црној Гори, Правда 20.IX.1925.

¹⁷⁾ Bartolomeo Biasoletto, Reise des Königs Friedrich August von Sachsen durch Istrien, Dalmatien und Montenegro im Jahre 1842. Aus dem Italienischen von E. Gutschmid, Dresden 1842.

кође на немачком 1912.¹⁸⁾ Овај текст недавно је превео на српски језик Илија Братичевић.¹⁹⁾

Поред насловне стране Биазолетијевог дела слика је самог краља. Слика овога краља, поред ликова Наполеоновог, Бајроновог, Петра Великог и цара руског Николе I, украшавала је зидове Његошеве Биљарде.²⁰⁾ Слика Цетиња вероватно претстаља рад самог краља, јер се зна да је он нацртао био „Цетињски манастир и више других предмета“.²¹⁾ Слика Његошева рађена је према Његошевом портрету који је радио 1837 у Трсту познати југословенски сликар Јозеф Томинц. Историја овог портрета је врло интересантна и дуга. Пред рат описао сам ту историју. Она гласи:

„Док неки научници и књижевници, трагајући за портретом владике Рада троше хартију и мастило, догле судија г. Вуловић и његова жена г-ђа Лула са својим пријатељима, често посматрају владичин портрет, који украшава једну собу г. Вуловића у Београду, у улици Цара Душана 57.

Одавно сам знао где се налази овај портрет и старао сам се да што више прикупим података о његовом настанку и даљој судбини, па мислим вредно их је објавити.

Портрет је на платну и у бојама. Његова величина је 119x89 см. Његош је приказан као владика. На глави има најтамнијег браона панакамилавку. Горња мантија је од кадифе вишњење боје, чија је постава свилена у крем боји, док рукави доње мантије су ултра марин. Скупоцени крст и панагија, која је сразмјерно нешто мања од крста, украшавају владичине прси. Лице владичино је пунано и младалачко, а прекривено је окер руменом бојом у већим и мањим нијансама. Изнад леве обрве, ближе слепоочници, има повећи ожиљак. Коса, брада и брци сасвим су црни. Рука је лепа и малена. Владика је у седећем ставу за столом и десним лактом наслања се на њега. На столу се налази некаква слика, чија се позадина види, преко које сањалачки владика гледа, и као да размишља о лику који је на тој слици. Иза слике, такође на столу, налази се отворена књига, на чијој је страници натпис, који кад се слова попуне гласи: „Reverendissimo Pietro Petrovich Arcivescovo e Vladica di Montenegro e della Berda“. Испод натписа, са леве стране, потписао се сликар (Tominc). Ко је аутор портрета и кад је настао?

Без сваке сумње портрет је дело великог словеначког сликара Јозефа Томинца, који је живео у Трсту. Сведочи то: 1) Томинчев потпис на портрету; 2) тврђење Томинчева унука (то су ми саопштили у својим писмима уважени књижевници г. Вукадино-

¹⁸⁾ Franz Genthe, Montenegro—Ein Beitrag zur Geschichte seines Fürstenthums, Berlin 1912.

¹⁹⁾ Историски записи, 2, 1949, 226-238.

²⁰⁾ Српске новине 13.III.1852.

²¹⁾ Миловић, п. ч., 56.

вић и г. Урбани из Трста); 3) Ф. Месеснел (Уметнички гласник 1940, бр. 6 и 7, стр. 209 и 212) и 4) Л. Рускони (Il Piccolo della sera di Trieste, р. III, 11.VII.1923).

Из које је године овај Томинчев рад не говоре нам скоро ништа документи које имамо при руци. Није познато да је Томинц икада долазио на Цетиње и према томе мора да је портретисао владика Рада приликом бављења владичиног у Трсту. Зато година настанка портрета везана је за неку од година када је владика Раде пролазио кроз Трст.

Године 1841 изашла је у Трсту књига Биазолетија: „Relazione del viaggio fatto nella... Maestà del Re Federico Augusto di Sassonia...“ Између страна 78 и 79 налази се врло лепа литографска слика владике Рада испод које са десне стране пише: „M. Stobl dis“, а са леве: Lit. Linassie Co.“ Испод тога следује натпис: Pietro Petrovich Vladi a e Vescovo di Montenegro. Presso H. E. Farvarger Libraio in Piazza della Borsa Trieste“.

Ова слика, као што се види, у многим је слична портрету владике Рада. Та сличност нас убеђује да не постоје два слична рада. Али је питање: 1) које је оригинал, а које је копија и 2) када је настао оригинал, а када копија? Позитиван одговор на ова питања корисно ће дати одговор и на питање постанка портрета, што нас највише интересује.

Саксонски краљ Фридрих Аугуст посетио је на Цетињу, у јулу 1838 године, владика Рада и тамо се задржао свега два дана. Ако се претпостави да је владика Рада скицирао сам краљ, који је био добар цртач, или неко из његове пратње, а израдио сликар М. Стобл, који је такође могао бити у краљевој пратњи, и сам скицирати, онда би слика била оригинал и то из 1838 године. Према томе, дошли би смо до закључка, да је Томинц радио портрет по овој слици. У прилог томе биле би унеколико и речи Вука Вулетиа. Кад је Вулетиа купио портрет у Трсту, каже: „Пријатељи су ми причали да постоји претпоставка, да је тај портрет са оригинала неког осредњег сликара, који је вероватно уништио сам владика“.

Ако примимо ту претпоставку, дошли бисмо до закључка, да је Томинц радио портре после 1838 г., а пре 1844 г., пошто је те године владика Раде био у Трсту. Том приликом могао је Владика уништити оригинал слике, а портрет као нешто боље акцептирати.

Иако не постоје никакви докази, који би побијали горњу претпоставку, тешко ју је примити, јер би се направио велики грех према уметничкој величини Томинца. Зато ако овде поставимо једно супротно мишљење, вероватно неће бити неправилно.

Јозеф Томинц (1790-1836) учио је скикарство код најбољих сликара у Горици и Риму. Он је био најбољи сликар свога времена у свом крају. Године 1831 дошао је у Трст и отворио своју радњу. Радови су му многобројни. Био је невероватно брз у раду и распознавању боја. Свуда се осећа прецизност и детаљ-

ност. За његов рад било се прочуло далеко и ван Трста, и ко је долазио у Трст није отишао а да не посети „Горицијанина“. Зна се да су га као Словена радо посећивали Далматинци и Црногорци. Зна се и то да су Срби у Трсту ип сохроге дочекивали и испраћали владику Рада. Онда је без сваке сумње и владику Раде такође посетио „Горицијанина“. Несумњиво, такав уметник као што је био Томинц, није могао правити портрет владике црногорског са неког цртежа, па макар то био и рад Стобла. Кад се зна да је Томинц портретисао и владичиног слугу „Црнца“, онда без сумње морао је портретисати и Владиду његовог господара.

Ако се сложимо с тим, да је портрет владике Рада, који се налази у Београду, оригинално дело Томинчево, онда је потребно утврдити време када је настао.

Разуме се да је портрет могао постати само онда кад је владика био у Трсту. Према томе, Томинц је морао портретисати владиду Рада пре 1840 г., пошто је те године постао цртеж Стобла, који је рађен према портрету и дат са књигом Биазолета у штампу. Владика Раде пре 1840 г. био је у Трсту три пута, и то 1833, 1836 и 1837. Година 1833 не може бити узимана у обзир, јер се види да је велика разлика у годинама старости владике Рада на слици из 1833 и на портрету. Према томе, дело Томинчево могло је настати при самом крају 1836 г., када је владика преко Трста отпутовао у Русију, или лети 1837 г. приликом његова повратка за Црну Гору. Сва је прилика да је Томинц портретисао владиду Рада 1837 г., те би је требало узети као годину постанка портрета владике Рада.

Како је портрет доспио у Београд није више загонетно. До 1892 г. портрет владике Рада чувао се у музеју Ривалтела у Трсту. Како је тамо доспео, не зна се. Те године био је дошао у Трст Вуко Вулетих, власник хотела „Локанде“, са Цетиња. Тамошњи Срби, његови пријатељи, наговорили су га да купи портрет владике Рада, те да би исти доспео у српске руке. Вулетих је за портрет дао 500 фиорина (50 наполеона), па га је однио на Цетиње. Вулетих је показао портрет књазу Николи, али се књазу није допао, иако су савременици владике Рада говорили да га је тршћански мајстор добро направио. Ни митрополит Бан није хтео да купи портрет владике Рада. Тако је судбина хтела да портрет остане неко време у „Локанди“ и да цетињско сунце остави своје трагове на портрету.

Године 1895 наименован је за команданта Боке генерал Милан Манојловић. Према причању г-ђе Луле Вуловић, која је то чула од своје тетке генералице Манојловић, био је после тога неки банкет на Цетињу. На том банкету била је и генералица и том приликом видела је портрет владике Рада у „Локанди“, а неко јој је рекао да ће да га купи некакав странац. Њен пријатељ Јован Сундечић био је главни посредник у купопродаји, чим се она решила да га спасе од туђинских руку. Генералица је платила за портрет „знатну суму“.

Приликом расанка Сундечићева са генералицом, овај јој је подарио слику своју и своје жене, која се данас налази код г-ђе Вуловић. На полеђини те слике Сундечић је написао следеће стихове: „Узор — Српкињи пресветлој госпоји генералици Јелки пл. Манојловић, у име скромног уздарја.

О, висока Српкињо госпојо,
збогом прими од српског пјесника
збогом прими — са срцем на длану;
јер си бисер; јер си српска дика;
јер си душа златна, племенита;
јер си мирис кита поносита! . . .
За дар дивни, врћем ти уздарје
скромни спомен, о којем се сјети
у даљини седа пријатеља:
који ће држат у памети
увјек с пуним недром поштовања
и дубоког душевног предања.

Котор, 5 фебруар 1898.

Јован Сундечић.

Пошто је генералица Манојловић напустила Котор 1898 г., онда мора да је портрет продат и однесен са Цетиња негде између 1895 и 1898 г. Вероватно да се то догодило 1896 године, када су на Цетињу биле јубиларне свечаности, и том приликом на једном од банкета могла је присуствовати и генералица Манојловић и тада купити портрет.

За куповину портрета, стихове Сундечића и осећаје према Српству и Словенству, Манојловић и његова жена били су оптужени пред самим царем. Ево шта нам о томе прича генералица, у свом писму (фебруар 1929) г-ђи Вуловић: „ . . . Круну нашој несрећи сам метла, кад сам по жељи мог Милана купила ону слику, која је у трпезарији, владику Раде, творца „Горског вијенца“, коју је хтио купити Вилхелм, кроз нашега министер-езидента Кучинског на Цетини, и Милан чуо од барона Гуделуса, и дошао мени с речима: „Баба драга, купи владику Раде, јер ако га ти не купиш отићи ће у Германију. Ја сам га купила и осујетила план Гуделуса и Кучинског, али смо и препатили ђавољски, и да није цар Франц Јосиф, кад је дошла пред највиши форум та тужба против нас, рекао је: „Манојловић ми је и сувише добар војник а да му здерем огрлицу због сујете жене . . .“

Портрет је однег преко Котора у Олово, у Банат, и тамо, на имању Манојловића остао је до 1929. После смрти генералице Манојловићке доспео је у Београд где се у најбољем реду чува.²²⁾

²²⁾ Д-р Љубомир Дурковић, Томичев портрет владике Рада. Правда 1. XII. 1940. Чланак Дон Ника Луковића: „Његошев портрет“ (Побједа 3. XII. 1950) има неисправних закључака. У породици Фрушића чува се и данас традиција да је овај портрет рађен по жељи доктора Димитрије Фрушића, тршћанског лекара, са којим је Његош био у добрим односима. Проф. Умберто Урбани писао ми је

Прошле године овај портрет откупљен је и пренет у Државни музеј на Цетиње. Пре но што је однет на Цетиње, снимљен је да би се издао у бојама за мој рад о Његошу. Том приликом настао је квар на портрету. Сав се био исприштио. Поправку је на време учинио Здравко Секулић, виши рестауратор Уметничког музеја у Београду, прилепивши портрет на лесонту.

Д-р Љубомир Дурковић-Јакшић

•

1 јануара 1940, да кустос Горичког музеја, проф. Раниери Марио Косар, не признаје да је Томинч по народности Словенац. То Косар тврди у својој илустрованој књизи „Gorizia d' altri tempi“. „По њему сликар Т(оминц) није био никада Словенац, него италијан. Ако ви сумњате, било би боље да говорите о горичком сликару и да не споменете народност“, наглашавао ми је Урбани.